

بازشناسی، گونه‌ها و ویژگی‌های نگاشته علمی - اطلاع‌رسانی

با گرایش به نوشتارهای حدیثی

محمدمهدی احسانی‌فر^۱

چکیده

نگارش مقالات حدیثی، از روش‌های رایج نشر حدیث است. برای نگاشتن، قالب‌های گوناگونی وجود دارد که از حیث تعداد واژگان، عناصر نوشته، ساختار بندی، محتوا و محورهایی دیگر، با یکدیگر متفاوتند. آشنایی با گونه‌های نگاشتن علمی، راه را برای سلیقه‌ها، توانایی‌ها و گرایش‌های مختلف باز کرده و زمینه دانش‌نگاری حدیثی را گسترش می‌دهد. این مقاله در صدد است تا با گردآوری و معرفی انواع نوشتارهای علمی و معیارهای هر یک، برای نخستین بار تصویری نسبتاً جامع و کوتاه از الگوهای نگاشتن در علوم و معارف حدیث ارائه کند. چارچوب این تصویر، مجله علمی - اطلاع‌رسانی حدیثی است و با تغییراتی، در سایر مجله‌ها نیز کاربرد دارد. کمیت نگاشته‌ها، انواع و شرایط محتوایی آن، بخش‌های این پژوهش را شکل می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: گونه‌های مقالات، دانش‌های شفاهی، مقاله‌نویسی، علوم و معارف حدیث، روش‌شناسی.

۱. مدرس مرکز تخصصی حدیث حوزه علمیه قم. ehsanyfar@gmail.com

پیش‌گفتار

پربازگویی حدیث اهل بیت علیهم‌السلام و رشد دادن دل‌های شیعیان، ارزشی فراتر از عبادت هزار عابد دارد.^۱ چنین جایگاهی برای ناشران حدیث، بر مسئولیت آن‌ها می‌افزاید. هنگام سخن از محکم کردن دل‌های شیعیان، هدف مندی و روش مندی، دو محوری است که بدون در نظر گرفتن آن، رشد دادن دل‌های شیعه، کمی دور از ذهن خواهد بود. یکی از روش‌های پایدار نشر حدیث، علمی‌نگاری است. نگاشتن علمی، مراتب گوناگونی دارد. رده‌بندی نوشتارهای علمی، لزوماً به معنای سطح‌بندی علمی آن نیست، بلکه چه بسا روش و ساختار شکلی نگاشته‌ها، رده آن‌ها را روشن می‌سازد. بنابراین ممکن است نگاشته‌ای در رده علمی - اطلاع‌رسانی، دارای نوآوری و عمق علمی بیشتری نسبت به نگاشته‌ای در رده علمی - پژوهشی باشد.

یکی از اهداف رده‌بندی نوشتارها، ایجاد زمینه جهت نشر هر نوع نوشته یا گفته علمی بدون ایجاد زحمت برای نویسندگان و گویندگان است. نویسنده‌ای را که به هر دلیلی نمی‌خواهد مطلب علمی نوآورانه و دو صفحه‌ای خود را تفصیل دهد و وقت زیادی برای شکل‌دهی آن و تبدیل به مقاله علمی - پژوهشی بگذارد، نمی‌توان از نشر نگاشته‌اش محروم کرد. رده علمی - اطلاع‌رسانی، روشی است برای نشر متنوع دانش و به‌ویژه انتشار علوم شفاهی در قالبی مانند مصاحبه و گزارش علمی.

مقاله حاضر با شناسایی گونه‌های نوشتار علمی در حوزه حدیث، در صدد ارائه فهرستی روش‌مند و هدف‌مند از کارهای قلمی و علمی‌شدنی و قابل نشر در مجله‌ای علمی - اطلاع‌رسانی درباره حدیث است. این مقاله شرایط محتوایی نوشتارهای قابل نشر را به تفصیل بیان می‌کند و مفاهیم انتزاعی این عرصه را انضمامی می‌نماید. نوشتار حاضر می‌تواند علاوه بر دست‌یابی به هدف مذکور، در روش‌مند کردن نقد مقالات، ساختاردهی به نوشتارها و حفظ دست‌آوردهای علمی کوچک و بزرگ، زمینه‌سازی جهت ورود کارشناسان و دانش‌پژوهان حدیثی بیشتر به عرصه نگارش‌های علمی و ثبت علوم شفاهی راه‌گشا باشد. هم‌چنین نشریات علمی در رده‌های دیگر و نشریات غیرحدیثی نیز می‌توانند از فهرست، روش‌ها و سایر مطالب ارائه‌شده در این نگاشته بهره‌گیرند.

۱. نک: الکافی، ج ۱، ص ۳۳، ح ۹.

نوشتاری که پیش از این، به شناسایی و سامان‌دهی انواع نگاه‌های علمی - اطلاع‌رسانی و شرایط محتوایی آن به طور جامع پرداخته باشد، یافت نشد و نوشته‌های دیگر یا جامعیت در فهرست نداشته و یا به سامان‌دهی گونه‌ها و تفاوت آن‌ها با یکدیگر توجه نکرده‌اند.^۱ در ادامه، نمونه‌ای از یادداشت‌های پیشینی که سندی رسمی در معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه به شمار می‌آید، عیناً نقل می‌گردد.

چند سال کار علمی در حوزه روش‌شناسی مقالات و تدریس چندبارۀ این موضوع و موضوعات مشابه، زمینه نگارش چنین مقاله‌ای را فراهم کرد. معرفی انواع مقالات علمی و هدف و معیارهای آن، در چارچوب تلاش پژوهش حاضر نیست، بلکه شناساندن انواع نگاه‌های قابل نشر در مجلات علمی - اطلاع‌رسانی و ارائه اجمالی معیارهای آن، مأموریت مقاله حاضر است. هم‌چنین ارائه و نقد دیدگاه‌های مختلف و معرفی نمونه برای هر یک از انواع معرفی شده، جزو اهداف این نگاه‌ها نیست و این مقاله به ارائه دیدگاه نویسنده، اختصاص دارد.

در ادامه، پس از ارائه سند حوزوی مقالات علمی - اطلاع‌رسانی، در قالب سه بخش: کمیت این نگاه‌ها، انواع و شرایط محتوایی آن ارائه می‌شود. پیوست نخست «قوانین و مقررات مجلات علمی» که از سوی معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه در زمستان ۱۳۸۹ خورشیدی، به مراکز زیرمجموعه ابلاغ شد، عبارت از سند زیر است:

مقاله علمی

مقاله، نوشتاری کوتاه از ۱ تا ۳۰ صفحه است که نویسنده در آن دیدگاه‌ها، یافته‌ها و تجربه‌های ذهنی خود را درباره مسئله‌ای به بحث می‌گذارد. در تعریف مقاله گفته‌اند: «مقاله، نوشتاری توضیحی است که بخش مستقلی از مجله به شمار می‌رود» (فتوحی، ۱۳۵۸، ۷۵). دائرةالمعارف بریتانیکا در تعریف مقاله آورده است: «مقاله، انشایی است که درباره موضوعی بحث می‌کند. نویسنده باید حدود موضوع را رعایت کند و با رسایی و روشنی آن را توضیح دهد» (پژوهش و حوزه، ۲۹، ۱۷۳).

۱. برای نمونه: مقاله «بررسی و بیان انواع مقالات و مطالب قابل چاپ در یک نشریه علمی» از سیدحامد صدر، مجله پژوهش و حوزه، ش ۳۶، ص ۶.

گروه‌بندی مقالات علمی

گروه‌بندی مقاله علمی بر اساس معیارهای زیر صورت می‌گیرد:

- الف) از لحاظ موضوع: مقاله تاریخی، فلسفی، ادبی، انتقادی، سیاسی، اجتماعی و... (فتوحی، ۱۳۸۵، ۷۸).
- ب) از نظر هدف: مقاله آموزشی، ترویجی، توصیفی، توضیحی، مروری و... (حری، ۱۳۸۵؛ ۱۸۰، ۷۸).
- ج) از لحاظ طول نوشته: به مقاله‌های طولانی و کوتاه تقسیم می‌شود (حری، ۱۳۸۵، ۱۷۹).
- د) بر اساس نوع لحن: به مقاله رسمی و غیررسمی تقسیم می‌شود (حری، ۱۳۸۵، ۱۷۹؛ فتوحی، ۱۳۸۵، ۷۸).

انواع مقاله علمی

مقالات علمی مندرج در مجلات بر اساس هدف پدیدآمده، شامل این موارد است:

۱. مقاله‌های پژوهشی (تحقیقی اصیل)؛ ۲. مروری فراگیر؛ ۳. نظری (تحلیلی یا بازپژوهی)؛ ۴. توصیفی صرف یا زمینه‌یابی؛ ۵. مروری؛ ۶. تصحیح اثر؛ ۷. ترجمه‌ای؛ ۸. آموزشی؛ ۹. اطلاع‌رسانی (گردآوری یا تألیفی، دایرةالمعارفی یا دانش‌نامه‌ای).

مقاله اطلاع‌رسانی

هرگاه مطالعه‌ای موضوع محور باشد و پس از تتبع فراوان، به نتایج قابل اعتمادی دست پیدا کند که پیش از این معلوم نبودند، مطالعه دارای کشف و نوآوری است که به آن «مقاله اطلاع‌رسانی» گویند؛ البته این نوع مطالعه، برای محققان است. مقالات اطلاع‌رسانی را بر اساس سبک، روش و حاصل کار می‌توان به مقالات دانش‌نامه‌ای (دایرةالمعارفی) و گردآوری (تألیفی) تقسیم کرد.

الف) مقاله دانش‌نامه‌ای

مقاله دانش‌نامه‌ای یا دایرةالمعارفی درباره موضوعی، با تکیه بر اطلاعات روشن و طبقه‌بندی شده با هدف اطلاع‌رسانی نوشته می‌شود. مؤلف مقاله دانش‌نامه‌ای، اطلاعات جامعی درباره موضوع، از منابع موثق گردآوری می‌کند و با ترکیب و تلخیص آن‌ها، فشرده‌ای از معتبرترین اطلاعات را درباره هر مدخل به نگارش درمی‌آورد. سبک نگارش را

دایرةالمعارف‌ها مشخص می‌کنند.

ب) مقاله گردآوری (تالیفی)

این نوشتار صرفاً به گردآوری و انعکاس نظریات متفاوت و مختلف درباره موضوعی خاص می‌پردازد و در واقع، کار نویی را عرضه نمی‌کند. تفاوت آن با مقاله تحلیلی آن است که به ارائه نظر جدیدی منتهی نمی‌شود و اختلافش با مقاله مروری آن است که الزاماً به سنجش و ارزیابی کلیه آثار پیشین نمی‌پردازد (حیاتی، ۱۳۸۶، ۲۳). ارزش چنین مقاله‌هایی می‌تواند در نوع تقسیم‌بندی و طبقه‌بندی مطالب و نحوه معرفی آن‌ها باشد (حری، ۱۳۸۵، ۱۸۳ و فتوحی، ۱۳۸۵، ۸). طلاب علوم دینی برای این که به ورزیدگی لازم برای پژوهش‌ها و بحث‌های علمی در سطوح بالای حوزه راه یابند، نیاز به تسلط به تمامی آرا و نظریات مهم صاحب‌نظران آن رشته دارند و برای این کار، به گردآوری و بررسی آرای آن‌ها می‌پردازند. این کار از کارهای مرسوم طلاب در درس‌های خارج است که قابلیت چاپ به عنوان مقاله گردآوری را دارد، اما چاپ آن‌ها به صورت مقاله در نشریات مرسوم نیست (بیان علت این امر، به تحقیقی جداگانه نیاز دارد). (منبع: پژوهش و حوزه، ۳۶)^۱

پس از ارائه سند حوزوی مقالات علمی - اطلاع‌رسانی، در ادامه، تصویری نسبتاً جامع از این گونه نوشتار، مطابق با نظر نویسنده، ارائه می‌شود.

الف) کمیّت نگاشته

یکی از اهداف انتشار مجلات علمی - اطلاع‌رسانی، آسان‌سازی نشر دانش است. بر این اساس، کمیّت این مقالات، بازه‌ای بلند دارد و از نگاشته‌های بسیار کوتاه تا نگاشته‌های بسیار بلند را شامل می‌شود. چنین بازه‌ای قابلیت نشر هرگونه اثر علمی را فراهم کرده و راه را برای ورود افراد بیشتری به عرصه نگارش باز می‌کند. بر این اساس، ویژگی‌های کمیّ نگاشته‌های علمی - اطلاع‌رسانی عبارت است از:

۱. کمیّنه آن ۷۰۰ کلمه است. این تعداد از واژگان، جهت ارائه و رسیدگی به نکته‌ای علمی، کافی است.
۲. بیشینه آن، محدودیت ندارد. برخی نویسندگان تمایل دارند موضوعی را به طور

۱. جزوه قوانین و مقررات مجلات علمی، ص ۱۵.

کامل بررسی کرده و جوانب آن را بازشناسی نمایند. برداشتن محدودیت حجم مقاله علمی می‌تواند زمینه را برای نشر نگاشته‌های بلند در قالب چند شماره، فراهم کند.

۳. امکان نشر مقالات سلسله‌ای با شرایط زیر وجود دارد:

- چکیده هر قسمت، جداگانه تهیه شود. برخی از مخاطبان، همه مقاله را نمی‌خوانند و اگر چکیده‌ای هدفمند از هر قسمت، در اختیار داشته باشند، میل بیشتری به بهره‌مندی از مطالب، خواهند داشت.

- نتیجه همه قسمت‌های پیشین، جداگانه تهیه شود؛ در غیر این صورت، مخاطب، از سیر مطلب دور می‌شود و بهره علمی لازم را نمی‌برد.

این ویژگی‌ها زمینه را برای نگارش‌های بسیار کوتاه تا بسیار بلند فراهم کرده و هر نویسنده‌ای با هر میزان از فرصت، می‌تواند به نشر مطالب حدیثی مورد نظر خویش اقدام کند.

ب) گونه‌های نگاشته

نگاشته‌های علمی - اطلاع‌رسانی از جنبه‌های گوناگونی قابل دسته‌بندی است. یکی از ملاک‌های تقسیم این نوع نگاشته‌ها، توجه به مأموریت آن‌هاست. این که نگاشته قرار است چه کاری را با چه روشی^۱ به انجام برساند، مأموریت آن را شکل می‌دهد. از این حیث، بیش از بیست نوع نگاشته، قابل معرفی است. برخی از این گونه‌ها، فقط به شکل مقاله تولید می‌شود و برخی دیگر، علاوه بر مقاله، به شکل کتاب و یادداشت علمی نیز درمی‌آید. در ادامه، ابتدا نوشتارهایی که قالب‌های عرضه مختلفی دارد، معرفی شده و سپس انواع مقالات قابل چاپ در مجله علمی - اطلاع‌رسانی شناسایی می‌گردد. فهرست پیش‌رو، با بررسی میدانی انواع نگاشته‌ها، تحلیل ویژگی‌های هر نوع و بومی‌سازی آن در حوزه دانش حدیث به دست آمده است.

۱. نکته‌نگاری: نگاشته‌ای است بسیار کوتاه^۲ درباره موضوع یا روش علمی بسیار جزئی و مشخص، با نتیجه‌گیری ملموس. مأموریت این نوع نوشتار، ارائه گزاره‌های علمی نویافته و الگوهای تازه در سریع‌ترین زمان و به کوتاه‌ترین شکل است.

۱. حجم، نوع محتوا، محدوده موضوع و عواملی دیگر، اجزا و ابعاد «روش» را شکل می‌دهند که خود بحثی مستقل و خارج

از چارچوب نوشتار حاضر است.

۲. مثلاً بین ۷۰۰ تا ۲۱۰۰ واژه.

۲. **تحقیق کلاسی:** نگاشته‌ای است با حجم متوسط^۱ و علمی درباره موضوعی مشخص، دارای نتیجه و مرتبط با یکی از دروس دانش پژوه که زیر نظر استاد تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، آشنایی بیشتر با سرفصل‌های درس و ارائه تبیینی دل‌خواه از سرفصل و احراز فعالیت علمی موفق دانش پژوه در کلاس است.

۳. **پایان‌نامه:** نگاشته‌ای است علمی و بلند که پس از مطالعه و بررسی‌های همه‌جانبه درباره موضوعی مشخص و مرتبط با رشته تحصیلی دانش پژوه، به صورت تفصیلی، زیر نظر اساتید نوشته می‌شود و دارای نتایجی ملموس است. مأموریت این نوع نوشتار، پیش بردن دانش در حوزه مورد نظر، ارائه نویافته‌های دانش پژوه فارغ‌التحصیل تحصیلات تکمیلی، دخالت دادن او در تولید علم و احراز توان علمی وی است.

۴. **تقریر:** نوشتاری است علمی که به تبیینی دل‌خواه از دیدگاه یا درس مشخصی می‌پردازد و توسط دانش پژوه از دیدگاه‌ها یا دروس استاد تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نگاشته، ارائه بیانی دل‌خواه از مطالب استاد است که معمولاً در قالب دسته‌بندی یا طبقه‌بندی کردن همان مطالب و توضیح فهماننده ارائه می‌شود.

۵. **تعلیق:** نوشتاری است علمی که به توضیح برخی قسمت‌های متن قابل توجهی می‌پردازد و توسط کسانی که مسلط به آن متن و موضوع هستند، تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، نکته‌یابی و نکته‌پردازی از متن محور است.

۶. **شرح:** نوشتاری است علمی که به توضیح کامل متن قابل توجهی می‌پردازد و توسط کسانی که مسلط به آن متن و موضوع هستند، تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، فهماندن و توجه دادن به زوایای متن محور است. شرح لغت، نوعی شرح متن است.

۷. **حاشیه:** نوشتاری است علمی که به بیان مقدمات یا نتایج متن قابل توجهی می‌پردازد و توسط کسانی که مسلط به آن متن و موضوع هستند، تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، ارائه تصویری همه‌جانبه از متن محور است.

۸. **تصحیح:** نوشتاری است علمی که اشکالات متن را به صورت روش‌مند و هدف‌مند کشف کرده و با روشی مشخص و هدفی روشن، به تصحیح آن می‌پردازد و توسط کسانی که

۱. مثلاً بین ۸۷۵۰ تا ۱۷۵۰۰ واژه.

۲. مثلاً بین ۲۴۵۰۰ تا ۴۲۰۰۰ واژه.

مسلط به آن متن و آشنا با آن موضوع هستند، تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، ارائه متن اصلی به صورت درست است.

۹. **تنقیح:** نوشتاری است علمی که به کشف قوت‌ها و ضعف‌های متن قابل توجهی پرداخته و پس از تبیین مستدل و تحلیلی آن، متن را آن‌گونه که درست می‌داند، ارائه می‌کند و توسط کسانی که مسلط به متن و موضوع هستند، تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، تقویت و تضعیف متن و ارائه متن و محتوای مورد نظر، ذیل کلمات دیگران است.

۱۰. **گزارش علمی:** نگاشته‌ای است گزارشی و بسیار کوتاه یا کوتاه^۱ درباره برگزاری جلسه علمی، اعم از: نشست یا سمینار، همایش یا کنفرانس، جشنواره یا کنگره، جشنواره بین‌المللی یا همایش بین‌المللی یا سمپوزیوم و خلاصه‌ای از مطالب علمی مطرح شده در آن؛ یا درباره یک یا چند فعالیت یا روش یا شخصیت علمی که دارای اشتراکات قابل توجهی هستند و این نگاشته درباره همان ویژگی قابل توجه یا اشتراکات علمی، تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، اطلاع‌رسانی علمی است.

۱۱. **مصاحبه علمی:** نگاشته‌ای است گزارشی درباره موضوع یا شخص که در آن به صورت میدانی، روش مند و هدف مند، از یک یا چند نفر نظرخواهی و سپس در ساختاری مشخص، تدوین می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، جمع‌آوری و ارائه علوم شفاهی است.

۱۲. **ترجمه اثر علمی:** نگاشته‌ای است که به برگرداندن اثری علمی از زبانی به زبان دیگر می‌پردازد و توسط افراد مسلط به زبان مبدأ و مقصد و آشنا با دانش سرشاخه آن اثر علمی، تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، ارائه نگاشته‌های علمی زبان مبدأ به مخاطبان تخصصی زبان مقصد است.

۱۳. **پیش‌چاپ کتاب علمی:** نوشته‌ای است بلند یا بسیار بلند درباره موضوع یا دانشی مشخص، به صورت تفصیلی، با بیان علمی آزاد و نتایج ملموس که توسط اساتید یا دانش‌پژوهان دارای تجربه مطالعاتی قابل توجه در موضوع مورد نظر، نوشته می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، پیش‌بردن دانش و تبیین تفصیلی موضوع است که میزان انتخاب روش آن، به دل‌خواه نویسنده می‌باشد.

۱. مثلاً بین ۲۱۰۰ تا ۸۷۵۰ واژه.

۲. مثلاً بیش از ۴۲۰۰۰ واژه.

۱۴. **پیش‌چاپ درس‌نامه:** نگاشته‌ای است علمی برای مخاطب خاص درباره دانشی مشخص یا بخشی از آن که ویژگی آموزشی دارد و توسط استادی با تجربه تدریس همان دانش، نوشته می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، آموزش سرفصل‌های دانشی به دانش‌پژوهان است. می‌توان این نوع نوشتار را به صورت مقاله آموزشی نیز عرضه کرد.

همه نگاشته‌های گروه اول تا چهاردهم، به شکل مقاله نیز قابل عرضه است و تعیین قالب نشر آن به مقررات مجله هدف، بستگی دارد.

۱۵. **مقاله سفید:** نگاشته‌ای است کوتاه با موضوعی جزئی، دارای نوآوری، روش، عناصر و نتیجه‌گیری مشخص. مأموریت این نوع مقاله، تولید و نشر روش‌مند دانش به همراه نوآوری برای مخاطبان تخصصی است. بیشتر مقالات علمی حدیثی، دارای چنین مأموریتی هستند.

۱۶. **(مقاله) پروژه پایانی:** نگاشته‌ای است کوتاه درباره یکی از موضوعات مطرح در درس، که با موضوعی مشخص و زیر نظر استاد، توسط دانش‌پژوه، پس از مطالعات جامع، در پایان دوره تحصیلی پیش از تحصیلات تکمیلی نوشته می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، تبیین یکی از زیرشاخه‌های درسی و احراز توان علمی دانش‌پژوه است.

۱۷. **مقاله فهرستی:** نگاشته‌ای است کوتاه که به ارائه فهرستی درباره یا از موضوعی مشخص می‌پردازد. مأموریت این نوع نوشتار، عرضه سرآغازهای پی‌گیری علمی موضوع به مخاطب و یا ارائه تصویری مختصر از موضوع است.

۱۸. **مقاله شناختی:** نگاشته‌ای است کوتاه در معرفی یک یا چند نگاشته یا اثر علمی شفاهی یا روش یا شخصیت علمی قابل توجه که دارای ویژگی‌هایی خاص یا اشتراک‌ها و تفاوت‌های علمی قابل توجهی هستند و این نوشتار درباره همان ویژگی‌های خاص یا اشتراک‌ها و تفاوت‌های علمی و به صورت توصیفی یا تحلیلی پس از مطالعه و تسلط بر آن نگاشته، نوشته می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، شناساندن آثار علمی مکتوب و شفاهی از قبیل کتاب علمی، مقاله علمی، پایان‌نامه، نسخه خطی، درس‌نامه، تدریس و... و ویژگی‌های آن، شناساندن روش‌ها و شخصیت‌های علمی با رویکرد روش‌شناسی، ارائه الگو، نقد روش، تطبیق روش‌ها و ارائه نتایج حاصل از آن است. مقاله ممیزی، نوعی مقاله شناختی است.

۱۹. **مقاله نقد:** نگاشته‌ای است کوتاه درباره دیدگاه یا نگاشته یا روش پیش‌تر ارائه شده که به بررسی ابعاد آن و نقاط قوت و ضعفش می‌پردازد و توسط اساتید یا دانش‌پژوهان دارای تجربه مطالعاتی و کاربردی قابل توجه تهیه می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، بررسی درستی و نادرستی اجزای روش، دیدگاه یا نگاشته است. تصحیح نگاشته اگر به صورت مقاله دربیاید، نوعی مقاله نقد به حساب می‌آید.

۲۰. **مقاله دست‌نامه:** مقاله‌ای است با حجم متوسط یا نسبتاً بلند^۱ درباره دانش یا شاخه‌ای از دانش که به ارائه همه اجزای آن پرداخته و درباره هر جزء، توضیحاتی جهت شناساندن ارائه می‌کند و توسط افراد مسلط به آن دانش یا شاخه مربوط، نوشته می‌شود. مأموریت این نوع مقاله، شناساندن دانش یا بخشی از آن به انواع مخاطبان علمی، به صورت سریع و خلاصه است؛ به گونه‌ای که هیچ‌یک از اجزای دانش یا بخش مورد نظر، ناگفته نماند. مقالات دانش‌نامه‌ای و دایرةالمعارفی، نوعی مقاله دست‌نامه هستند که به علت جزئی بودن موضوع، حجم آن کوتاه یا بسیار کوتاه است.

۲۱. **(مقاله) طرح علمی:** نگاشته‌ای است کوتاه که به بیان راه کارهای علمی، کاربردی و روشن‌پی‌گیری موضوعی مشخص می‌پردازد و توسط اساتید یا دانش‌پژوهان دارای تجربه مطالعاتی در موضوع مورد نظر، نوشته می‌شود. مأموریت این نوع نوشتار، موضوع‌سازی و تبیین پیشنهادهای علمی برای پی‌گیری دیگران است. مقاله نیازسنجی، نوعی طرح علمی به شمار می‌آید.

هر یک از این انواع، اهداف و معیارهایی دارد و به طور مستقل قابل بحث است. آنچه مورد نظر این بخش بود، معرفی اجمالی و ارائه تصویری است که در آن همه گونه‌ها وجود داشته باشد و تفاوت آن‌ها با یکدیگر به اختصار، روشن شود.

ج) ویژگی‌های نگاشته

هر نگاشته‌ای برای ارائه به فرهیختگان، نیازمند شرایطی است که بتواند انتظارات حداقلی مخاطب را برآورده ساخته و به نشر علم کمک کند. نگاشته‌ها در صورتی ارزش علمی نشر در مجله علمی - اطلاع‌رسانی را دارند که حایز ویژگی‌های ذیل باشند:

۱. مثلاً بین ۱۷۵۰۰ تا ۲۴۵۰۰ واژه.

۱. نوآوری

نگاشته‌ای که حداقل در یکی از محورهای زیر دارای نوآوری باشد، قابل نشر خواهد بود: **موضوع:** موضوع نو به موضوعی گفته می‌شود که تاکنون مطرح نشده و یا مورد توجه نبوده است. موضوع نو می‌تواند حاصل پیوند دو موضوع یا ایجاد ارتباط بین دو گزاره باشد. هم‌چنین می‌تواند حاصل توجه نویسنده به گزاره‌ای نامکشوف باشد.

مسئله: حاصل پردازش موضوع، مسئله را شکل می‌دهد. هنگام مواجهه با موضوع، تعیین حوزه آن در مجموعه دانش‌ها، ارتباط آن با موضوعات دیگر و جایگاه موضوع در آن حوزه، مسئله تحقیق یا مقاله را می‌سازد؛ به خلاف پرسش مقاله که به طور دقیق، از نتایج مقاله پرسش می‌کند.

پرسش: هر نوشتاری در پاسخ به دست‌کم یک پرسش اصلی شکل می‌گیرد. پرسش مقاله به طور مشخص، نتیجه مقاله را در پی دارد و به فرضیه یا نظریه موجود در نگاشته اشاره می‌کند. نوآوری در پرسش نوشتار با روزآمد کردن پرسش‌های پیشین، تولید پرسش‌های نو، کاربردی کردن پرسش‌های بنیادین، بنیادین کردن پرسش‌های کاربردی، توسعه‌ای کردن پرسش‌ها و راه‌هایی دیگر امکان‌پذیر است.

مواد: هر نگاشته‌ای از مواد اولیه بهره می‌گیرد. مواد اولیه، شامل گزاره‌های علمی برگرفته از منابع و یا تولیدی ذهن نویسنده است. مواد هر مقاله، اموری است که نتایج نوشتار، بر اساس آن شکل می‌گیرد. مواد نو می‌تواند ساخته ذهن نویسنده یا برگرفته از جایی دیگر باشد. یکی از روش‌های نوآوری در مواد این است که از مواد استفاده شده برای موضوع و نتایج دیگر، در موضوع و نتیجه مورد نظر استفاده شود.

ساختار: تقسیم هر مقاله به بخش‌های مختلف، ساختار نوشته را شکل می‌دهد. نگاشته علمی - اطلاع‌رسانی نیازی ضروری به ساختار درختی و متناسب بودن حجم مطالب، ذیل عناوین ندارد، ولی عنوان‌دهی مطالب درون نوشتار، ضروری است. البته داشتن ساختار درختی و پیام‌دار و تناسب حجم مطالب، ذیل عناوین، از امتیازات علمی نگاشته است. ویژگی ساختار درختی آن است که عنوان مقاله، مقسم عناوین بخش‌ها یا همان «الف»، «ب» و «ج» است و عناوین بخش‌ها با یکدیگر قسیمند. عناوین فصل‌ها یا همان «۱»، «۲» و «۳» نیز قسمی از عناوین بخش خود بوده و با یکدیگر، قسیمند. پیام‌دار بودن عناوین به این معناست که هر عنوان، دارای بار معنایی مستقلی بوده و برای رساندن پیام خود، به

امر دیگری نیاز نداشته باشد. در مجموع، بهتر است ساختار مقاله به گونه‌ای باشد که مخاطب، با دیدن عناوین قسمت‌های مختلف آن، به مطالب نوشتاری برده و ارتباط بین مطالب را به درستی متوجه شود. نوآوری در ساختار به معنای تولید ساختاری نو و یا ارتقای ساختارهای پیشین است؛ مثلاً نویسنده می‌تواند با چینش مجدد مواد، نوآوری در ساختار را سامان بخشد.

روش پردازش: چگونگی پردازش موضوع نوشتار، با مأموریت نوشتار رابطه دارد. نویسنده می‌تواند گزارشی از موضوع بدهد و ابعاد و اجزای آن را معرفی کند؛ می‌تواند موضوعی را توصیف کرده و ویژگی‌های آن را بازگو کند؛ می‌تواند به تحلیل موضوع بپردازد و زمینه و پی‌آمدهای آن را تبیین نماید؛ می‌تواند به پژوهشی دست بزند که زوایایی نو از موضوع را کشف کند و روش‌هایی دیگر که در پردازش موضوعات علمی، قابل بهره‌برداری است. نوآوری در روش نوشتار به معنای آن است که نویسنده با تغییر روش متداول در پردازش موضوع، راه را برای انواعی دیگر از پردازش باز کند و با روشی که تاکنون برای پردازش آن موضوع مورد استفاده نبوده و یا کمتر مورد توجه بوده، به نتیجه‌گیری بپردازد.

تحلیل: کشف و تبیین زمینه‌ها، ریشه‌ها، علل و اجزای موضوع بر اساس مهندسی معکوس و سپس بازسازی مجدد آن، تحلیل نام دارد. تحلیل‌های نوشتاری درباره‌ی موضوع کلی آن است یا درباره‌ی ریزموضوعات یا مواد و یا گزاره‌ها. نوآوری در تحلیل به معنای این است که تحلیل انجام شده، برای نخستین بار ارائه شود و یا دارای کشفی نو در شناسایی اجزا و علل باشد. بازسازی و ارائه تصویری جدید از موضوع پیشین، نوعی نوآوری در تحلیل به شمار می‌آید.

گرایش یا زاویه دید: می‌توان از جنبه‌های مختلف، به موضوعی نگریست. نگاه‌های درون موضوعی، بین موضوعی، فراموضوعی، بین‌رشته‌ای و فرارشته‌ای، برخی از انواع نگرش‌ها به موضوع واحد است. مهندسی معکوس موضوعات، ورود از ورودی‌های نو، خروج از خروجی‌ها نو و... انواعی دیگر از زاویه‌های دید است. نویسنده می‌تواند با تغییر زاویه دید، گرایش نویی را بر مقاله خویشت حاکم سازد.

نتیجه: پاسخ نهایی به پرسش اصلی مقاله و پرسش‌های فرعی، نتیجه‌گیری اصلی و فرعی مقاله را شکل می‌دهد. بهتر است هر بخش از مقاله که ذیل عنوانی قرار دارد، دارای

نتیجه‌گیری مستقلی باشد؛ هرچند چنین چیزی برای مقاله علمی - اطلاع‌رسانی، ضروری نیست. مجموعه این نتایج، نتیجه‌گیری پایانی مقاله را شکل می‌دهد. نوآوری در نتیجه‌گیری به معنای دستیابی به نتایجی است که تاکنون ارائه نشده یا به این شکل ارائه نشده است.

منابع: هر نوشتار علمی از منابعی بهره می‌گیرد که پیش از آن نوشته شده‌اند. گاهی برای برخی موضوعات، از منابعی خاص استفاده می‌شود و استفاده از منابع دیگر، مرسوم نیست. نوآوری در منابع مقاله به معنای بهره‌گیری از منابعی است که تاکنون در آن موضوع، مورد استفاده واقع نشده و ذهن خلاق نویسنده توانسته بین آن منابع و موضوع مورد نظر، رابطه برقرار کرده و از آن در نوشتن مقاله خویش بهره‌گیرد. نگاشته‌ای که در هیچ یک از عناصر و محورهایش نوآوری نداشته باشد، ارزش علمی نداشته و بازنشر اطلاعات محسوب می‌شود. چنین نگاشته‌ای در بهترین حالت، دارای ارزش تبلیغ دانش است. این نگاشته‌ها در مجلاتی با درجه علمی، قابل نشر نبوده و در مجلات تبلیغی یا اطلاع‌رسانی محض، قابل انتشار است.

۲. علمی بودن

نگاشته علمی، همه نکات زیر را رعایت می‌کند:

پرهیز از توهین: گاهی نویسنده‌ای برای اثبات دیدگاهی، مخالفان آن نظر را با عباراتی چون کم‌سواد، انکارکننده بدیهیات، منکر عقل و... خطاب می‌کند. چنین روشی به دور از شأن مقاله علمی است.

پرهیز از چاپلوسی: گاهی نویسنده‌ای در مقاله مرتبط با شخصیتی، به بیان صفات نیکوی او می‌پردازد که روشی قابل قبول است. در چنین مقالاتی، صدق توصیفات و نیکو بودن صفات، دارای اهمیت است. تولید ویژگی‌های نیکو و نسبت دادن آن به فرد، چاپلوسی است و در شأن مقاله علمی نیست؛ هم‌چنین بیان صفات عمومی که ویژگی خاصی محسوب نمی‌شود، علمی بودن مقاله را زیر سؤال می‌برد.

پرهیز از تکرار و عبارت‌پردازی: فرضیه یا نظریه مقاله علمی یا مقدمه‌ای مهم که فرضیه‌ساز یا نظریه‌ساز است، قابل تکرار بوده و تکرارهای دیگر یا عبارت‌پردازی در مقاله علمی، ممنوع است. بیشتر مخاطبان مقالات علمی، کارشناسانی هستند که با عبارات علمی آشنايند و نیازی به عبارات و کلمات هم‌معنا که مفهوم جدیدی را منتقل نمی‌کند، ندارند.

پرهیز از پراکنده‌گویی: مقاله علمی، تنها به یک موضوع می‌پردازد و از پرداختن به موضوعات مرتبط، خودداری می‌کند. بیان مقدمات غیرمتصل به مطلب اصلی و موضوعات جانبی، مقاله را طولانی کرده، انسجام آن را خدشه‌دار و رسیدن به هدف را دور می‌سازد.

دارا بودن موضوع، پرسش، روش و نتیجه مشخص: صراحت سخن، از ویژگی‌های مقاله علمی است. رسایی و گویایی محتوای مقاله، از روشن بودن موضوع و پرسش آن نشئت گرفته و بهره‌گیری از روشی معین، نتیجه‌ای مشخص را به دنبال خواهد داشت. گنگ و کلی بودن هر یک از این محورها، مقاله را از فضای علمی خارج کرده و بهره علمی لازم را به دنبال نخواهد داشت.

دارا بودن عناصر مقاله: مقاله علمی شامل: عنوان روشن، نام و عنوان نویسنده، چکیده، کلیدواژه، مقدمه، متن اصلی، نتیجه‌گیری، پیشنهادهای پژوهشی و کتاب‌نامه است. البته داشتن مقدمه و پیشنهادهای پژوهشی برای مقاله علمی - اطلاع‌رسانی الزامی نیست؛ هرچند وجود آن، امتیازی علمی به حساب می‌آید. داشتن کتاب‌نامه هم در صورتی ضروری است که از منابعی استفاده شده باشد.

داشتن ساختار، فرضیه و تحلیل: مقاله علمی نیازمند ترتیب منطقی است. منطقی بودن ساختار هر مقاله‌ای به حسب موضوع آن است. ساختارهای تاریخی، برهانی و استقرایی، تعدادی از انواع ساختارهای روش‌مند است. هم‌چنین مقاله علمی نیازمند فرضیه است. پاسخ به پرسش مقاله، در قالب فرضیه صورت می‌گیرد. تحلیل هم از ویژگی‌های چنین نوشتاری است. ارائه اطلاعات بدون هیچ‌گونه تحلیلی، مقاله را از فضای علمی خارج می‌کند؛ البته می‌توان تحلیل مقاله را در چینه‌های اطلاعات آن قرار داد.

جامعیت در موضوع جزئی: برای این که مقاله علمی بتواند در صفحاتی کوتاه تدوین شود، باید موضوعی جزئی را برگزیند. هرچه موضوع، کلی‌تر باشد، پرداختن به آن، به صفحات بیشتری نیاز دارد. برای فرضیه‌پردازی، نیاز است به موضوع جزئی مورد نظر، نگاه همه‌جانبه شود و هر آنچه درباره آن موضوع وجود دارد، جمع شده و مورد تحلیل قرار گیرد. علمی بودن نوشتار، به ابعاد علمی محض و شئون علمی نوشتار بستگی دارد. ممکن است نوشته، دارای مطالب علمی خوبی باشد، ولی شئون عرصه دانش را رعایت نکند. چنین نوشتاری قابل نشر علمی نیست. سخن گفتن در هر عرصه‌ای و با هر مخاطبی،

ویژگی‌هایی دارد که در صورت رعایت نکردن، سخن مزبور، ارزش نشر را از دست می‌دهد.

۳. مفید بودن

وجود حداقل یکی از معیارهای ذیل، می‌تواند به نوشتار، بهره‌ای قابل توجه ببخشد: شیوع: فراگیری موضوع، موجب جلب مخاطب و افزایش خواندن مقاله و در نتیجه، گسترش بهره آن می‌شود.

تناسب با نیازهای روز: در صورتی که مقاله‌ای به نیازهای زمان خود توجه داشته باشد، بهره‌گیری کاربردی از آن افزایش می‌یابد.

بنیادی بودن: مقاله‌ای که به تحکیم بنیان‌های دانش بپردازد، بهره‌های غیرمستقیم فراوانی خواهد داشت، زیرا هم در نگاه‌های کاربردی به صورت طولی و هم در نگاه‌های بنیادی دیگر به صورت عرضی، امکان ارجاع می‌یابد.

توسعه دانش: مقاله‌ای که به تولید دانش می‌پردازد، مرزهای علم را فراتر برده و ارجاع دیگران را قطعی می‌سازد. هنگامی که گزاره‌ای علمی برای نخستین بار تولید می‌شود، دیگران ناچار به مراجعه هستند و به این شکل، بهره مقاله افزایش می‌یابد.

هدف از نشر حدیث، بهره‌مندی مخاطبان از آن است. معیارهای مطرح شده می‌تواند مراجعه به مقاله و در نتیجه، احتمال بهره‌مندی مخاطبان را افزایش دهد.

۴. روش‌مندی در نگارش

مقاله علمی از جهات گوناگون، دارای روش و هدف است. برخی از محورهای هدف‌مندی و روش‌مندی نوشتار علمی در قسمت‌های پیشین، معرفی شد. اکنون دو محور دیگر از روش‌مندی که مرتبط با نگارش مقاله است، تعریف می‌شود.

از حیث رسایی و شیوایی: در نگاه علمی از واژه‌های گنگ، عبارات نامفهوم و تعابیر کلی که معنای آن‌چندان روشن نیست، استفاده نمی‌شود. رسا بودن تعابیر و شیوا بودن آن، روشی لازم برای مقالات علمی است.

از حیث دستوری و ویرایشی: مقاله فارسی باید از ترکیب‌ها و واژگان فارسی بهره بگیرد. به هم‌ریختگی جملات، بهره‌گیری از کلمات غیرفارسی در حالی که امکان استفاده از معادل فارسی آن باشد و بی‌توجهی به علائم نگارشی و قواعد ویرایشی، مقاله را خسته‌کننده کرده و بی‌روش جلوه می‌دهد. حتی آیات قرآن کریم و احادیث معصومان علیهم‌السلام نیز در

صورتی که اصل عربی آن نقل شود، به ترجمه فارسی نیاز دارد. نگارش روان و درست، مخاطب را در برابر نوشته، آرام کرده و او را به ادامه خواندن ترغیب می‌کند. هنگامی که خواننده از خواندن مقاله حدیثی، لذت علمی ببرد، احتمال تأثیر مقاله افزایش می‌یابد و این نکته، همان هدفی است که نویسنده دنبال می‌کند.

نتیجه‌گیری

زمینه‌سازی برای ثبت علوم شفاهی در حوزه حدیث و حفظ، تولید و نشر دانش‌های حدیثی، امری ضروری است. بسیاری از نکته‌های مفید علمی در قالب مقالات علمی - پژوهشی در نمی‌آید. بهره‌گیری از رده‌بندی مقالات علمی، راهی برای حفظ و ارتقای دانش است. یکی از رده‌های مقالات علمی، رده علمی - اطلاع‌رسانی است. در این نوع مقالات، نوآوری، علمیت، بهره‌قابل توجه و روش‌مندی در نگارش وجود دارد و از این حیث با مقالات رده‌های دیگر، تفاوتی ندارد. آنچه نگاشته علمی - اطلاع‌رسانی را از سایر مقالات علمی، متمایز می‌کند، آسان‌سازی فعالیت علمی برای نویسنده است. نویسنده چنین مقاله‌ای می‌تواند مطلب علمی خود را در ۲۱ نوع متفاوت و با حجم دل‌خواه ارائه نماید.

پیشنهاد‌های پژوهشی:

۱. شناخت انواع مقالات و مطبوعات حدیثی.
۲. روش‌ها و معیارهای نقد مقالات حدیثی.
۳. اولویت‌شناسی موضوعات حدیثی.

کتاب نامه

- الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، پنجم، ۱۳۶۳.
- جزوه قوانین و مقررات مجلات علمی، معاونت پژوهش حوزه های علمیه، معاونت پژوهش حوزه های علمیه، اول، ۱۳۸۹.
- «بررسی و بیان انواع مقالات و مطالب قابل چاپ در یک نشریه علمی»، سیدحامد صدر، پژوهش و حوزه، ش ۳۶، زمستان ۱۳۸۷.